
Ovládnout světlo. Český scénograf Josef Svoboda v přednášce Heleny Albertové

Přitažlivým pohledem do světa divadelního umění, ovšem propleteného s exkurzy do komplikované historie Československa posledních 50 let, byla přednáška pracovnice Divadelního ústavu Heleny Albertové, kterou věnovala své celoživotní scénografické lásce – Josefu Svobodovy. Zahraniční studenti Letní školy slovanských studií se tak mohli zaposlouchat do mimořádně angažovaného projevu lektorky, která byla s dílem tohoto scénografa světového jména a průkopníka nových cest v chápání moderního divadla spojena mnoha způsoby - jako přímá pamětnice Svobodových scénografických kreací, jako divadelní technická dělnice v letech kritických pro svobodný rozvoj umění u nás a posléze jako divadelní badatelka a nadšená propagátorka Svobodových prací.

S využitím bohatého fondu obrazového archivu Divadelního ústavu seznámila studenty s dílem Josefa Svobody (10.5.1920-8.4.2002) od prvních kontaktů s divadelní scénou po jeho vrcholná, světově proslulá představení. I když byl amatér, scénografii Svoboda nikdy nestudoval, bylo od prvních inscenací zřejmé, že se zde rodí výrazná, neobyčejně talentovaná osobnost. Vyučený tesař, interiérový designér, divadelní nadšenec zcela bez zkušeností z oboru scénografie a člen tvůrčí skupiny mladých lidí zapálených pro divadlo spolu s nimi hned po skončení 2. světové války zakládá Velké divadlo 5. května. Jeho odvážná, velkolepá scénografie pro operu Kunalovy oči ihned zaujala kritiku a přinesla další nabídky. Na jeho téměř 60leté umělecké cestě ho provázely neméně výrazné osobnosti režisérské, činoherní i operní - Alfréd Radok, Otomar Krejča, Václav Kašlík, Jan Kačer, Jaromír Pleskot, Miroslav Macháček – a nedaly na sebe dlouho čekat i autonomní samostatné výtvarné projekty; Svobodova účast na EXPO 58 v Bruselu a poté na EXPO 67 v Montrealu měla výrazný podíl na fenomenálním úspěchu českých expozic. I zde stejně jako na divadle se jeho kreativní, hravá, velkorysá mysl profesionálně nespokojila jen tak s něčím. Výtvarné instalace a černé divadlo, vytvořené pro tyto příležitosti, dobyly světovou slávu.

Josef Svoboda, výtvarný, technický a technologický talent, je autorem do té doby neznámých scénografických a optických tvůrčích postupů a efektů – spojil světelnou, posléze filmovou projekci na plátno s hereckou akcí na scéně, odvážně ve svých pozdějších pracích propojil aktuální snímání dění na ulici kamerou a včlenil ho do právě probíhajícího představení, používal složité obrazové koláže, vizualitu děje umocňoval přední i zadní projekcí na soustavu pohyblivých pláten (polyecran) a zrcadel (plexi+fólie), jeho 'negativní horizont-panorama' otvíralo prostor pro volný pohyb herců na jevišti, pomocí speciálně upravených světelných ramp dosahoval odhmotněného snového prostoru, neváhal experimentovat s televizní technikou a laserem.

Sophocles / Oedipus Rex
Národní divadlo (Smetana Theatre), Prague, 1963 D: Miroslav Mac

*„Rozpor mezi návrhem a realizací, který můžeme často vidět, u Josefa Svobody nebyl,“ přiblížila ošemetnou fází práce i pro renomované scénografy **Helena Albertová** , „jeho návrh i realizace vždy odpovídaly myšlence díla a režisérskému záměru. Sám také vždycky říkal, že scénografie musí vyjít z dramaturgie a vnitřního smyslu hry. Jeho ‘psychoplastický prostor,’ jak ho nazýval, šel s vnitřním životem postavy. Originální tvůrčí postupy Svoboda neustále rozvíjel, propracovával a zdokonaloval řadou dalších výtvarných a technicko-technologických finesů. Jeho představení byla tak neuvěřitelná a nádherná, že jsem některá z nich viděla i desetkrát.“*

Prostřednictvím scénografických návrhů, modelů, maket a fotografií hotových inscenací spolu s erudovaným komentářem obohaceným o osobní vzpomínky a pocity mohli zahraniční studenti nahlédnout alespoň do několika desítek z celkem 700 Svobodových činoherních, operních a baletních scénografií, 20 výstav a televizních inscenací. Autorka přednášky ukázala, jak Josef Svoboda svými mistrovskými scénografiemi řešil konkrétní filozofické i scénografické problémy českých i světových her a oper (Hamlet, Racek, Tosca, Hoffmannovy povídky, Fidelio, Čertova stěna, Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou, Ze života hmyzu, Julietta, Oidipus Rex, Kouzelná flétna, Káťa Kabanová...).

„Důležité je, že tento geniální scénograf, neuvěřitelně pracovitý, doslova posedlý divadlem, neustále studoval nejen divadlo, ale také fyziku, optiku, sledoval nejnovější vynálezy, které by mu mohly pomoci uskutečnit ‘rychlou, lehkou scénografii,’ která byla jeho metou, stejně tak ale neváhal využít postupů barokního divadla či výrazových prvků meziválečné výtvarné avantgardy – surrealizmu, expresionizmu, konstruktivismu, futurizmu. Jeho scénografické dílo a to, co ve scénografii nazýváme ‘styl Svoboda’, bylo tak geniálně skloubeno, že ho dnes vnímáme jako postmoderní.“

Giuseppe Verdi / La Traviata
Associazione Sferisterio, Sferisterio di Macerata, 1992 D: Henning Broch

(Marie Kohoutová)